

คู่มือ

นักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก วิชา วินัยมุขและกรรมบถ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MAHACHULALONGKORNRAJAVIDYALAYA UNIVERSITY

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

คู่มือ
นักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก
วิชา วิชาชั้นมข (เล่ม ๓) และกรรมปถ

โครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม
กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก

วิชา วินัยมุข (เล่ม ๓) และกรรมบถ

ผู้แต่ง	: คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
คณะบรรณาธิการ	: ผศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร, ผศ.ดร.สุเทพ พรหมเลิศ, อาจารย์กฤต ศรียะอาจ
พิสูจน์อักษร	: นายสุชนา ศิริบุญกร และ ดร.ศศิวรรณ กำลังสินเสริม
ออกแบบปก	: นายพิจิตร พรหมดี
จัดรูปเล่ม	: นางสาวกรปภา อรัณยะนาถ
พิมพ์ครั้งที่ ๑	: มิถุนายน ๒๕๕๕
จำนวนพิมพ์	: ๓,๐๐๐ เล่ม
ศิลปะ/ภาพประกอบ	: น.ส.กวีรญา มีมุข
จำนวนพิมพ์	: ๓,๐๐๐ เล่ม
ลิขสิทธิ์	: ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้ามการลอกเลียนไม่ว่าส่วนใดๆ ของหนังสือเล่มนี้ นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก วิชาวินัยมุข (เล่ม ๓)และกรรมบถ.—

พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555.

478 หน้า.

1. สงฆ์ — กฎและการปฏิบัติ. I. คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. II. น.ส.กวีรญา มีมุข, ผู้วาดภาพประกอบ. III. ชื่อเรื่อง.

294.3186

ISBN 978-974-364-996-7

จัดพิมพ์โดย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑
ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐๓๕ ๒๔๘ ๐๑๓

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๑๑-๑๗ ถนนมหาธาตุ
เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐
โทรศัพท์ ๐-๒๖๒๓-๕๖๒๔ โทรสาร ๐-๒๖๒๓-๕๖๒๓

คำปฐกถา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีโครงการพัฒนาเนื้อหา และสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม ปีงบประมาณ ๒๕๕๒ มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ (๑) เพื่อสนองพันธกิจด้านบริการวิชาการทางพระพุทธศาสนาของ มหาวิทยาลัย (๒) เพื่อพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม ทุกระดับให้ครบถ้วนสมบูรณ์ ทันสมัย (๓) เพื่อเผยแพร่ผลงานวิชาการทางพระพุทธศาสนาให้เข้าถึงประชาชนทุกระดับ

โครงการนี้เกิดจากความร่วมมือร่วมใจกันของคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยพัฒนาเนื้อหาคู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก ให้มีเนื้อหาสาระ เป็นที่ยอมรับของสังคม

หนังสือคู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอกวิชาวินัยมุข (เล่ม ๓) และกรรมบทเล่มนี้ มีเนื้อหาครอบคลุมตามหลักสูตรที่แม่กองธรรมสนามหลวง กำหนดไว้ทุกประการ มีลำดับเนื้อหาชัดเจน อธิบายเข้าใจง่าย พร้อมมีรูปภาพประกอบ เหมาะสำหรับนักเรียนนักศึกษาตลอดทั้งผู้สนใจทั่วไป

ขออนุโมทนาขอบคุณคณะกรรมการโครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยทุกคน ที่สละเวลาพัฒนาเนื้อหาคู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก วิชาวินัยมุข (เล่ม ๓) และกรรมบท เล่มนี้ให้เกิดมีขึ้น อันจะเป็นสมบัติของมหาวิทยาลัย สืบไป หวังว่า หนังสือคู่มือเล่มนี้ จะอำนวยความสะดวกเชิงวิชาการทางพระพุทธศาสนาแก่นักเรียนและประชาชนผู้ที่สนใจ สืบไป

(พระธรรมโกศาจารย์)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

รายนามคณะกรรมการ
โครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๓

<p>คณะกรรมการอำนวยการที่ปรึกษา พระธรรมโกศาจารย์, ศ.ดร. ประธานกรรมการ พระศรีคัมภีร์ญาณ, รศ.ดร. รองประธานกรรมการ พระมหาเจิม สุวโจ กรรมการ พระครูบวรสิกขการ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. พระมหาสุทัศน์ ดิสฺสุรวาทิ พระมหาสุเทพ สุปัญฺธิโต พระมหาศรีทนต์ สมจาโร พระมหาวีระพงษ์ วีรวโร พระสุทิน เขมวโร พระมหาบูรณะ ชาตเมโธ พระมหาสมเดช ตปสีโล นายเกษม แสงนนท์ นายสนธิญาณ รักษาภักดี กรรมการและเลขานุการ นายสุชญา ศิริธัญญกร กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ นายชำนาญ เกิดช่อ นายอัครวิฑูญ โฉมศรี นายสมบุญ ฝ่งพิศ</p>	<p>คณะกรรมการผู้พัฒนาเนื้อหาวิชาวินัยมุข (เล่ม ๓) และกรรมบท บรรณกรผู้พัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม นายสุชญา ศิริธัญญกร พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษณ์ ฐริปญฺโญ ยกร่างวิชาพระพุทธธรรม นักรรรมชั้นตรี โท เอก นายชำนาญ เกิดช่อ ยกร่างวิชาธรรมะ นักรรรม ชั้นตรี โท เอก นายสินชัย วงษ์จางค์ พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ ยกร่างวิชาพุทธะ นักรรรมชั้นตรี โท เอก พระมหาสมเดช ตปสีโล ยกร่างวิชาวินัย นักรรรมชั้นตรี โท เอก คณะบรรณาธิการ ผศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร ผศ.ดร.สุเทพ พรมเลิศ นายกฤต ศรียะอาจ พิสูจน์อักษร นายอัครวิฑูญ โฉมศรี พิมพ์/ทาน นายสมบุญ ฝ่งพิศ พระมหาหิทธิ อนุภทุโท ผู้ประสานงาน พระมหาสุระศักดิ์ วีรวโร คอมพิวเตอร์/ศิลป์และออกแบบ ออกแบบปก นายพิจิตร พรมลี จัดรูปเล่ม นางสาวกรรปภา อรัณยะนาถ</p>
---	--

คำนำ

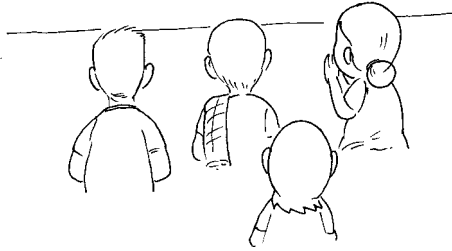
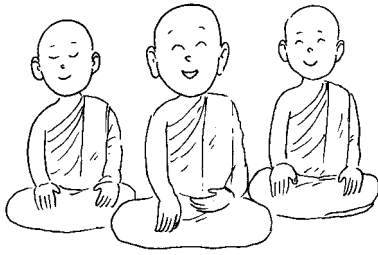
หนังสือเล่มนี้ได้พัฒนาขึ้นตามโครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีงบประมาณพ.ศ.๒๕๕๒ ของกองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้ (๑) เพื่อสนองพันธกิจด้านบริการวิชาการทางพระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัย (๒) เพื่อพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรมทุกระดับให้ครบถ้วน สมบูรณ์ทันสมัย (๓) เพื่อเผยแพร่ผลงานวิชาการทางพระพุทธศาสนาให้เข้าถึงประชาชนทุกระดับ

วิชาวินัยมุข (เล่ม ๓) และกรรมบทเป็นวิชาหนึ่งที่ทำให้ผู้ศึกษารู้สึก หนักใจในการสอบเพราะมีเนื้อหาที่เข้าใจยากและมีส่วนที่จะต้องจดจำอยู่มาก แต่หนังสือคู่มือวิชาวินัยมุข (เล่ม ๓) และกรรมบท เล่มนี้ มีการอธิบาย เนื้อหาที่เข้าใจง่ายขึ้น และครอบคลุมเนื้อหาทั้งหมดของวิชาวินัยตามหลัก สูตรที่แม่กองธรรมสนามหลวงกำหนดไว้ทุกประการ และมีภาพการ์ตูน ประกอบการอธิบาย ตอนท้ายเล่มยังมีตัวอย่างแนวคำถาม-คำตอบที่เคยออก สอบสนามหลวงใน พ.ศ. ต่าง ๆ มาให้อ่านเป็นแนวทางในการเตรียมตัวสอบ อีกด้วย

คณะบรรณกรหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะยังประโยชน์ต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นกับ ผู้เกี่ยวข้องตามวัตถุประสงค์ของโครงการพอสมควร จึงขอขอบคุณท่านที่ได้ มีส่วนร่วมทำให้หนังสือเล่มนี้สำเร็จลงได้ หากมีข้อบกพร่องประการใดเกิดขึ้น ในส่วนต่างๆ ของหนังสือเล่มนี้ ต้องขออภัยมา ณ โอกาสนี้ จะได้พัฒนาให้ สมบูรณ์ยิ่งขึ้นในโอกาสต่อไป

คณะบรรณกรผู้พัฒนาเนื้อหาวิชาวินัยมุข (เล่ม ๓) และกรรมบท

มิถุนายน ๒๕๕๕

(๘)

	บรรพชา	๖๗
	อุปสมบท	๗๖
กัณฑ์ที่ ๒๘	วิธีระงับวิวาทาธิกรณ์	๘๙
	วิวาทาธิกรณ์	๘๙
	วิธีระงับวิวาทาธิกรณ์	๑๐๐
กัณฑ์ที่ ๒๙	วิธีระงับอนุวาทาธิกรณ์	๑๐๗
กัณฑ์ที่ ๓๐	วิธีระงับอาบัติตาธิกรณ์	๑๓๑
	วิธีระงับครุกาบัติ	๑๓๒
	วิธีระงับลหุกาบัติด้วยติณวัตถารกวินัย	๑๕๕
กัณฑ์ที่ ๓๑	กิจจาธิกรณ์และวิธีระงับ	๑๕๙
	กิจจาธิกรณ์เนื่องด้วยนิคคหะ	๑๕๙
	ตัชชเนยยกรรม	๑๖๑
	นียสกรรม, ปัพพชเนยยกรรม	๑๖๔
	ปฏิสวารณียกรรม	๑๖๕
	อุกเขปนียกรรม	๑๖๘
	ตัสสปาปิยสิกากรรม	๑๗๐
	คว่ำบาตรและหงายบาตร	๑๗๑
กัณฑ์ที่ ๓๒	สังฆเภทและสังฆสามัคคี	๑๗๕
	สังฆเภท	๑๗๗
	สังฆสามัคคี	๑๘๔
กัณฑ์ที่ ๓๓	ปกิณณะ	๑๘๗
	การลาสิกขา	๑๘๗
	นาสนา	๑๙๒
	ทัณฑกรรม	๑๙๔
	ประณาม	๑๙๗

เรื่องผนวก	ภิกษุณี	๒๐๑
	วิธีให้อุปสมบทภิกษุณี	๒๐๖
ภาคกรรมวาจา		๒๒๑
	แบบกรรมวาจาเนื่องด้วยสีมา	๒๒๑
	แบบกรรมวาจาสดสมมติเจ้าหน้าที่ทำการสงฆ์	๒๒๘
	แบบกรรมวาจาสดให้ผ้ากฐิน	๒๓๔
	คำต่างๆ สำหรับบรรพชา-อุปสมบท	๒๓๖
	คำต่างๆ สำหรับวุฏฐานวิธีแห่งสังฆเจตนิกาบัติ	๒๕๓
พระราชบัญญัติคณะสงฆ์		๓๐๓
แนวคำถาม-คำตอบ		๓๒๗
	เรื่อง สังฆกรรม	๓๒๗
	เรื่อง สีมา	๓๓๔
	เรื่อง สมมติเจ้าหน้าที่ทำการสงฆ์	๓๔๒
	เรื่อง กฐิน	๓๔๖
	เรื่อง บรรพชา และอุปสมบท	๓๕๒
	เรื่อง วิธีระงับวิวาทาธิกรณ์	๓๕๙
	เรื่อง วิธีระงับอนุวาทาธิกรณ์	๓๖๔
	เรื่อง วิธีระงับอาบัติตาทาธิกรณ์	๓๖๘
	เรื่อง กิจจาธิกรณ์ และวิธีระงับ	๓๗๔
	เรื่อง สังฆเภท และสังฆสามัคคี	๓๗๙
	เรื่อง ปกิณณกะ	๓๘๑
	เรื่อง พระราชบัญญัติคณะสงฆ์	๓๘๕

(๑๐)

หลักสูตรวิชาวิทย์ฯ ธรรมศึกษาชั้นเอก

กรรมบท	๓๙'๒
อกุศลกรรมบท ๑๐	๓๙'๕
กุศลกรรมบท ๑๐	๔๓๐
แนวคำถาม-คำตอบ	๔๔๓
ตัวอย่างข้อสอบสนามหลวง ปี พ.ศ. ๒๕๕๐	๔๔๓
ตัวอย่างข้อสอบสนามหลวง ปี พ.ศ. ๒๕๕๑	๔๕๓
บรรณานุกรม	๔๖๔
คณะบรรณกรผู้พัฒนาเนื้อหาคู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก	
วิชาวิทย์ฯ (เล่ม ๓) และกรรมบท	๔๖๖
คณะบรรณาธิการคู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก	
วิชาวิทย์ฯ (เล่ม ๓) และกรรมบท	๔๖๗

กัณฑ์ที่ ๒๙

วิธีระงับอนุวาทาธิกรณ์

อนุวาทาธิกรณ์ แปลว่า อธิกรณ์ว่าด้วยการโจทหรือการกล่าวหา กันด้วยอาบัติ หมายถึงการกล่าวหา กันที่สงฆ์ต้องจัดการให้เรียบร้อย เฉพาะที่โจท(อนุวาท)ด้วยอาบัติ จำแนกตามเรื่องที่โจทได้แก่วิบัตินี้ ๔ อย่าง คือ (๑) สีสวิวัตติ(ความเสียหายด้านศีล) (๒) อาจรวิวัตติ(ความเสียหายด้านความประพฤติ) (๓) ทิฏฐิวิวัตติ(ความเสียหายด้านความเห็น) และ (๔) อาชีวิวัตติ(ความเสียหายด้านการเลี้ยงชีพ)

มูลเหตุให้เกิดอนุวาทาธิกรณ์

ความเป็นผู้มีศีลเสมอกัน(ศีลสามัญญตา) เป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่จะก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่สงฆ์ ฉะนั้น เมื่อมีภิกษุผู้ทุศีลขึ้นในหมู่สงฆ์ เป็นหน้าที่ของภิกษุผู้มีศีลจะต้องกำจัดออกไปเสีย เพื่อความบริสุทธิ์แห่งพระธรรมวินัย เปรียบเหมือนเมื่อมีซากศพตกลงในมหาสมุทร ย่อมถูกคลื่นซัดขึ้นฝั่ง ฉะนั้น การที่ภิกษุเห็นภิกษุด้วยกันประพฤติผิดแล้วโจทด้วยอาบัติไม่ว่าจะด้วยความปรารถนาดีหรือปรารถนาเลวก็ตาม เป็นเหตุเกิดอนุวาทาธิกรณ์ทั้งนั้น

เจตนารมณ์ของการโจท

๑. โจทเพราะเห็นแก่พระธรรมวินัย เชื่อว่าทำด้วยความปรารถนาดี
๒. โจทเพราะมุ่งร้ายแก่เขา เชื่อว่าทำด้วยความปรารถนาเลว

อภิกรรมมีมูล ๓ อย่าง(มูลแห่งอนุวาท)

เรื่องที่จะยกขึ้นเป็นอภิกรรมว่าความได้นั้น ต้องเป็นเรื่องที่มีมูล ๓ อย่าง คือ

๑. เรื่องที่ได้เห็นเอง
๒. เรื่องที่ได้ยินเองหรือมีผู้บอก และเชื่อว่าเป็นจริง
๓. เรื่องที่เว้นจาก ๒ ข้อนั้น แต่สงสัยโดยลักษณะอาการ เช่น ได้ยินว่า สิ่งของชนิดนี้ของคนนี้หายไป ได้พบสิ่งของนั้นในที่อยู่ของภิกษุชื่อนั้น เป็นต้น

องค์แห่งการพิจารณา ๕ อย่าง

ภิกษุผู้จะว่าอรรถคดี ฟังพิจารณาถึงองค์ประกอบ ๕ อย่าง คือ

๑. เป็นกาลอันสมควร
๒. เป็นเรื่องจริง หรือแน่ใจว่าเป็นเรื่องจริง
๓. เป็นเรื่องประกอบด้วยประโยชน์
๔. จักได้ภิกษุผู้เคยเห็นเคยคบกันเข้าเป็นฝ่ายโดยธรรม โดยวินัย
๕. เมื่อจัดการเรื่องนี้แล้ว จักไม่เป็นเหตุให้เกิดความแตกแยกในหมู่สงฆ์

คุณธรรม ๕ อย่าง ของภิกษุผู้จะโจทผู้อื่น

ภิกษุผู้ปรารถนาจะโจทผู้อื่น พึงตั้งอยู่ในธรรม ๕ อย่าง คือ

๑. จักพูดโดยกาละ จักไม่พูดโดยอกาละ(รู้เวลาพูด)
๒. จักพูดด้วยคำจริง จักไม่พูดด้วยคำเท็จ
๓. จักพูดด้วยคำสุภาพ จักไม่พูดด้วยคำหยาบ
๔. จักพูดด้วยคำประกอบด้วยประโยชน์ จักไม่พูดด้วยคำไร้ประโยชน์
๕. จักมีเมตตาจิตพูด จักไม่เพ่งโทษพูด

คุณธรรมอีก ๕ อย่าง ของภิกษุผู้โจท ได้แก่

๑. ความการุญ
๒. ความหวังประโยชน์
๓. ความเอ็นดู
๔. ความออกจากอาบัติ
๕. ความทำวินัยเป็นเบื้องหน้า(มุ่งรักษาพระวินัย)

การโจท

การโจท เรียกว่า **โจทนา** สามารถทำได้ ๒ ทาง คือ

๑. **โจทด้วยกาย** คือแสดงอาการไม่นับถือว่าเป็นภิกษุ เช่น ไม่เคารพกราบไหว้ (การทำอย่างนี้ เป็นเหตุให้คนเกิดความสงสัยและสอบถามขึ้นมา ท่านว่า เป็นบุรพประโยคของการโจทด้วยวาจา ในปัจจุบัน การยื่นหนังสือโจท ก็ถือว่าเป็นการโจทด้วยกายเช่นกัน)

๒. **โจทด้วยวาจา** คือกล่าวคำโจท ไม่ได้ใช้ตัวหนังสือ จะระบุเพียงวัตถุคือเรื่องหรืออภิปัตถ์ก็ได้ การระบุเพียงวัตถุ สำเร็จเป็นโจทนา เพราะอาจรู้ถึงอภิปัตถ์ ส่วนการระบุอภิปัตถ์ เป็นโจทนาที่บกพร่อง เพราะจะต้องชักถึงวัตถุด้วย จึงจักนำไปสู่การวินิจฉัยได้

ผู้วินิจฉัยอธิกรณ์

ในคัมภีร์บริวาร ตอนมหาสังคมาะ ได้แบ่งผู้วินิจฉัยอธิกรณ์ เป็น ๓ ประเภท คือ

๑. **สงฆ์** พิจารณาในเรื่องที่มีความสำคัญ ต้องประชุมสงฆ์วินิจฉัย
๒. **คณะ** พิจารณาในเรื่องที่ไม่สำคัญนัก สงฆ์อาจมอบให้คณะวินิจฉัยตามอย่างอุพพาหิกา(กิริยาที่ถอนนำไป) ก็ควร
๓. **บุคคล** พิจารณาในเรื่องเล็กน้อย พระสังฆเถระพิจารณาได้แล้ว จักวินิจฉัยเอง ก็ได้

วิธีวินิจฉัยอธิกรณ์เป็นการสงฆ์

ในการวินิจฉัยอธิกรณ์ ต้องให้ความสำคัญแก่สงฆ์ พระสังฆเถระเมื่อได้รับฟ้องคดีแล้ว ฟังประชุมสงฆ์ เรียกโจทก์และจำเลยมาพร้อมกัน เมื่อเข้าสู่ที่ประชุมสงฆ์แล้ว ทุกคนควรปฏิบัติตามระเบียบข้อปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ดังนี้

ระเบียบข้อปฏิบัติของภิกษุผู้เข้าสู่วิจิฉัย

ในคัมภีร์บริวาร ตอนฉุပ္สังคามะ ระบุว่า ภิกษุผู้เข้าสู่วิจิฉัย ได้ชื่อว่าเป็นผู้เข้าสู่สงคราม เมื่อเข้าไปสู่สงฆ์แล้ว พึงปฏิบัติดังนี้

๑. เป็นผู้เจียมตัว
๒. เป็นผู้รู้จักที่นั้งเหมาะสม
๓. ไม่เบียดเสียดภิกษุผู้เถาะ
๔. ไม่กีดกันภิกษุผู้อ่อนกว่า
๕. นั้งบนอาสนะอันสมควรแก่ตน
๖. ไม่พูดเรื่องต่างๆ
๗. รักษาอุษณีภาพ (นิ่งเงียบ)

(ระเบียบนี้ใช้ได้กับภิกษุผู้เข้าประชุมสงฆ์ทุกรูป ทั้งโจทก์ ทั้งจำเลย ทั้งพยาน)

ผู้โจทก์ต้องขอโอกาสสงฆ์ก่อนโจท

เมื่อพร้อมแล้ว ผู้โจทก์พึงขอโอกาสต่อจำเลยตามระเบียบก่อน กล่าวคำโจทต่อหน้าสงฆ์ คำขอโอกาสมีว่า “กโรตุ เม อายสุมา โอกาส อหนตฺ วตตุกาโม” แปลว่า “ขอท่านจงทำโอกาสแก่ข้าพเจ้า

๑๑๒ คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก

ข้าพเจ้าต้องการจะกล่าวกะท่าน” ถ้าไม่ขอโอกาสก่อน โฉทขึ้นเลย ท่านปรับอาบัติทุกกฎ คำให้โอกาสมีว่า “กโรมิ อายสมโต โอกาส” แปลว่า “ข้าพเจ้าทำโอกาสแก่ท่าน”

ไม่ควรทำโอกาสแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕

ในอุปาไลบัญญัติจะแห่งคัมภีร์บริวาร กล่าวว่า ภิกษุผู้โจทก์พร้อมด้วยองค์ ๕ ขอให้ทำโอกาส ไม่ควรทำ องค์ ๕ นั้น ได้แก่

๑. เป็นผู้มีความประพฤติทางกายไม่บริสุทธิ์
๒. เป็นผู้มีความประพฤติทางวาจาไม่บริสุทธิ์
๓. เป็นผู้มีความประพฤติไม่บริสุทธิ์
๔. เป็นผู้เมาไม่ฉลาด
๕. ถูกซักถาม ไม่สามารถให้คำตอบได้

องค์ ๕ อีกอย่างหนึ่ง ได้แก่

๑. เป็นอลัชชี (ไร้ยางอาย)
๒. เป็นคนพาล
๓. เป็นผู้ไม่ใช่ปกติตตะ (ไม่ใช่ภิกษุปกติ เช่น ผู้กำลังประพฤติวุฏฐานะหรือถูกสงฆ์ลงโทษด้วยกรรมบางอย่าง)
๔. เป็นผู้ปรารถนาในอันกำจัดกล่าวโจท
๕. ไม่ได้ปรารถนาในอันให้(จำเลย)ออกจากอาบัติกล่าวโจท (ไม่บริสุทธิ์ใจ)

ผู้โจทก์มีลักษณะตรงกันข้ามกับองค์ ๕ นี้ ควรทำโอกาส ในกรณีทีภิกษุหลายรูปเข้าชื่อกันโจทเรื่องเดียวกัน นัยในสมถขันธกะแห่ง

จุลวรรค ตอนอนุมุพหวินัยและตอนอื่นๆ ระบุว่า การตัดฟองหรือ
ไม่ทำโอกาส จะใช้ได้เฉพาะภิกษุผู้เข้าลักษณะต้องห้าม ๕ อย่าง
ดังกล่าวเท่านั้น ส่วนภิกษุที่เหลือ ควรทำโอกาส

หลักเกณฑ์พิจารณาเรื่องที่ต้องรับฟองหรือยกฟอง

เมื่อมีเรื่องเข้าสู่ที่ประชุม สงฆ์พึงกำหนดรู้เรื่องที่ต้องรับ
พิจารณาหรือยกฟอง โดยใช้หลักเกณฑ์ ดังนี้

กรณีที่จำเลยไม่ยอมทำโอกาส พึงพิจารณาลักษณะของโจทก์ว่า

- ผู้โจทก์ต้องด้วยลักษณะตัดฟอง(องค์ ๕)ของจำเลยหรือไม่
- ถ้าต้องด้วยลักษณะตัดฟอง ที่เป็นองค์สำคัญ (เช่นไม่
ใช้ปกตัดตะกิกษุ) เพียงองค์เดียว ก็สามารถยกฟองได้
- ถ้าผู้โจทก์ต้องด้วยลักษณะตัดฟององค์ที่เหลือ พึงชั่ง
น้ำหนักดู ถ้าเห็นว่ามีความประพฤติเสียหายหลาย
อย่างรวมกัน จะยกฟองเสีย ก็ได้
- ถ้าผู้โจทก์เข้าลักษณะตัดฟองในองค์ที่ไม่สำคัญ เช่น
เป็นผู้เขลาไม่ฉลาด หรือถูกชักถาม ไม่อาจให้คำตอบ
ได้ ลักษณะเช่นนี้ สงฆ์พึงแนะนำจำเลยให้ยอม
ทำโอกาสแก่โจทก์

กรณีที่จำเลยยอมทำโอกาสมาตั้งแต่ต้น พึงพิจารณาในหลัก
เกณฑ์ต่อไปนี้

๑๑๔ คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก

- ผู้โจทก์ต้องด้วยลักษณะตัดฟ้อง ๕ อย่าง คือ เป็นอสังขี เป็นพาล ไม่ใช่ปกติตตะ ปวารณาในอันกำจัดกล่าว ไม่ได้ปวารณาในอันให้ (จำเลย) ออกจากอาบัติกล่าวโจท
- ผู้โจทก์ เป็นผู้มีความประพฤติทางกายไม่บริสุทธิ์ มีความประพฤติทางวาจาไม่บริสุทธิ์ มีอาชีพะไม่บริสุทธิ์ เป็นผู้เขลาไม่ฉลาด เป็นผู้ชอบทำเรื่องยุ่งยากและชอบทะเลาะ

(ภิกษุผู้ประกอบด้วยลักษณะอย่างนี้ ท่านห้ามอุโบสถ ห้ามปวารณา)

เมื่อเห็นว่า ผู้โจทก์ประกอบด้วยลักษณะต้องห้ามดังกล่าว ไม่สมควรจะให้ว่าอภิกถณ์ ฟังตักเตือนและห้ามโจทก์ว่า อย่าทำความยุ่งยาก ความทะเลาะ ความแก่งแย่ง ความวิวาทเลย แล้วยกฟ้องโจทนานั้นเสีย

ถ้าโจทก์ไม่เข้าลักษณะต้องห้ามดังกล่าว สงฆ์พึงพิจารณาโจทนาของโจทก์ว่ามีมูลหรือไม่ ถ้าโจทก์ฟ้องโดยอ้างว่า ได้เห็นเองก็ดี ได้ยินเองหรือฟังคำบอกเล่าที่เป็นหลักฐานก็ดี โจทได้สังเกตเห็นอาการของจำเลยอันนำไปสู่ความสงสัยก็ดี ถ้าเรื่องเข้าลักษณะ ๓ อย่างนี้ ถือว่าเรื่องมีมูล ควรรับพิจารณา ถ้าเว้นจากลักษณะ ๓ อย่าง ถือว่าเรื่องไม่มีมูล ควรยกฟ้อง

คุณสมบัติของภิกษุผู้พิจารณาคดี

เมื่อสงฆ์พิจารณาเห็นว่า โจทนา(คำฟ้อง)นั้นควรรับพิจารณา ฟังคัดเลือกภิกษุรูปหนึ่งผู้สามารถให้เป็นพระวินัยธรผู้พิจารณา อธิกรณ์(เป็นผู้ซักความ) ภิกษุผู้สมควรได้รับการคัดเลือกนั้น มี คุณสมบัติ ดังนี้

๑. เป็นผู้มีความซื่อสัตย์ เป็นพหูสูต ทรงปาติโมกข์ สามารถชี้แจงให้ คู่ความเข้าใจและให้เลื่อมใสได้
๒. เป็นผู้มีความสามารถในธรรมวินัย มีวจีสมาจารบริสุทธฺิ มี อาศีวะบริสุทธฺิ เป็นบัณฑิตฉลาดเฉลียวสามารถชี้แจง ข้อที่ถูกซักถาม
๓. รู้วัตร รู้นิตยทาน รู้พระบัญญัติ รู้บทที่ตกภายหลัง รู้วิธี เชื่อมคำเข้ากันได้
๔. รู้ธรรมวินัยกับทั้งอนุโลม เป็นผู้ฉลาดในฐานะและ อฐานะ คือเหตุที่อาจเป็นไปได้และไม่อาจเป็นไปได้ ฉลาดในอรรถและพยัญชนะเบื้องต้นและเบื้องปลาย (ที่สมกันหรือแย้งกัน) ฉลาดในวินิจฉัย

ข้อที่ภิกษุพิจารณาคดีพึงปฏิบัติ

๑. ฟังเป็นผู้หนัก(เคารพ)ในสงฆ์ ไม่ฟังเป็นผู้หนักใน บุคคล
๒. ฟังเป็นผู้หนักในพระสัทธรรม ไม่ฟังเป็นผู้หนักในอามิส
๓. ฟังเป็นผู้เป็นไปตามอำนาจแห่งคดี(พิจารณาตาม คดีความ) ไม่ฟังเป็นผู้เห็นแก่บริษัท

๑๑๖ คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก

๔. พึงเป็นผู้รู้จักที่นั่ง พึงนั่งบนอาสนะของตน
๕. พึงทอดสายตาชั่วคราว (สำรวจระวางตา) เพ่งเนื้อความ ไม่พึงลุกจากอาสนะไปไหน
๖. ไม่พึงเสพทางเสีย (ไม่เสียบุคลิกภาพ) ไม่พึงพูดส่ายคำ (หรือส่ายแขน)
๗. ไม่พึงเป็นผู้พูดพล่อย
๘. พึงเป็นผู้พูดมีที่สุด
๙. ไม่พึงเป็นผู้รุกราน
๑๐. ไม่พึงเป็นผู้ฉุนฉิ้น
๑๑. ไม่พึงเป็นผู้หุกเวร
๑๒. ไม่พึงเป็นผู้ขัดเคือง
๑๓. ไม่พึงเป็นผู้ดูด้น
๑๔. พึงเป็นผู้อดทนได้ต่อถ้อยคำ
๑๕. พึงเป็นผู้มีเมตตาจิต
๑๖. พึงเป็นผู้คิดเอ็นดูเพื่อประโยชน์
๑๗. พึงเป็นผู้มีความกรุณา

๑๘. ฟังเป็นผู้ชวนขวายเป็นประโยชน์
๑๙. ฟังรู้จักตน
๒๐. ฟังรู้จักท่าน
๒๑. ฟังสังเกตใจทัก ฟังสังเกตจำเลย ว่าเป็นผู้เช่นไร
๒๒. เห็นใจทักหรือจำเลยประหม่า ฟังพูดเอาใจให้รู้เรื่อง
๒๓. เห็นใจทักหรือจำเลยขลาด ฟังพูดปลอบใจ
๒๔. เห็นใจทักหรือจำเลยเป็นผู้ดุดัน ฟังห้าม
๒๕. เห็นใจทักหรือจำเลยเป็นผู้ไม่สะอาด (โดยความประพฤติ) ฟังตัดนิสัย
๒๖. เห็นใจทักหรือจำเลยเป็นผู้ซื่อตรง ฟังประพฤติต่อด้วยความอ่อนโยน
๒๗. ไม่ฟังถึงชั้นทาคติ โทษาคติ โมหาคติ และภยากติ
๒๘. ฟังวางตนเป็นกลางทั้งในธรรมและในบุคคล
๒๙. เมื่อซัด ฟังซัดโดยกาล
๓๐. ไม่ฟังซัดโดยอกาล
๓๑. ฟังซัดด้วยคำจริง
๓๒. ไม่ฟังซัดด้วยคำเท็จ
๓๓. ฟังซัดด้วยคำสุภาพ
๓๔. ไม่ฟังซัดด้วยคำหยาบ
๓๕. ฟังซัดด้วยคำประกอบด้วยประโยชน์
๓๖. ไม่ฟังซัดด้วยคำไร้ประโยชน์
๓๗. ฟังเป็นผู้มีเมตตาจิตซัด

๑๑๘ คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก

๓๘. ไม่เป็นผู้เพ่งโทษชัก (เช่น น้อมใจเชื่อก่อนแล้วว่าจำเลย ผิดจริงหรือใจทักใส่ความ)
๓๙. ไม่พึงเป็นผู้กระซิบที่หู
๔๐. ไม่พึงชำเลื่องดู
๔๑. ไม่พึงชะง้อศิรัษะ
๔๒. ไม่พึงทำvikarแห่งมือ(คือใช้ภาษามือ)
๔๓. ไม่พึงแสดงปลายนิ้วมือ
๔๔. ขณะชักต้องกำหนดข้อความทั้งสองฝ่ายกล่าวไม่ให้ ตกหล่น
๔๕. ไม่พึงแทรกหรือเพิ่มข้อความอันเขาไม่ได้กล่าว
๔๖. จำถ้อยคำอันเป็นประเด็นไว้ให้ดี
๔๗. พึงกำหนดรู้ผู้โจทก์ว่าโจทโดยธรรมหรือโดยอธรรม
๔๘. พึงกำหนดรู้จำเลยผู้ถูกโจทโดยธรรมหรือโดยอธรรม
๔๙. ถามให้รับสารภาพแล้วให้ทำตามปฏิญญา

ภิกษุผู้พิจารณาคดีประกอบด้วยคุณสมบัติเหล่านี้ ถือว่าเป็น ผู้ทำตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ย่อมเป็นที่รักที่ชอบใจที่เคารพ สรรเสริญของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้เป็นวิญญูชน

สิ่งที่ไม่ควรถามในการพิจารณาคดี

ในการพิจารณาคดีความนั้น ท่านไม่ให้ถามถึงความเกี่ยวข้อง สัมพันธ์ด้านต่างๆ แยกออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑. ความเกี่ยวข้องขณะเป็นบรรพชิต ท่านไม่ให้ถามถึง คู่ปัทมาลัย อาจารย์ สัททวิหริก อันตเวาสิก ผู้ร่วม คู่ปัทมาลัย ผู้ร่วมอาจารย์

๒. ความเกี่ยวข้องของขณะเป็นสมราวาส ท่านไม่ให้ถามถึง
ชาติ ชื่อ โคตร อาคม(ปริยัติที่เรียน) สกุล ประเทศ
ชาติภูมิ

ท่านให้เหตุผลว่า เพื่อป้องกันความรักหรือความชิงอันจะพึง
เกิดขึ้นเมื่อได้รู้เรื่องเหล่านี้ เป็นทางถึงอคติ ๔ หลักการนี้แตกต่างจาก
ที่ให้อยู่ในยุคปัจจุบันที่ต้องการรู้ประวัติความเป็นไปของโจทก์ จำเลย
และพยานให้มากที่สุด เพื่อเป็นหลักในการพิจารณารูปคดีว่ามีเหตุผล
พอรับฟังได้หรือไม่

คำซักถามในการไต่สวนคดี

ภิกษุผู้พิจารณาคดีความพึงสอบถาม เพื่อฟังคำให้การของ
จำเลย กิริยาที่สอบถามเรียกว่า “สารณา” แปลว่า การให้ระลึกถึง
ทำกันทุกชั้นตอน เช่น คำของโจทก์สอบถามว่า “ขอท่านจงระลึกดูว่า
เป็นผู้ต้องอาบัติเห็นปานนี้ไหม” คำนี้เชื่อมต่อกจากคำขอโอกาสว่า
“ข้าพเจ้าใครจะกล่าวกะท่าน” ในพระบาลีระบุ ว่า คำนี้เป็นคำโจทนา
และการขอโอกาสเป็นกิจเบื้องต้นแห่งโจทนา แต่ดูจากสำนวนแล้วเป็น

๑๒๐ คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก

คำสอบถาม สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเห็นว่า เป็นคำของใจทักซึกจำเลยในลำดับแห่งคำให้การของจำเลย จัดเข้าในสารณาเหมือนกัน

จำเลยที่ตีพิมพ์ตั้งอยู่ในธรรม ๒ ประการ คือ

๑. ให้การตามความเป็นจริง
๒. ไม่ขุ่นเคือง

ท่าทีของจำเลยต่อการพิจารณาคดี(อธิกรณ์)

ท่าทีของจำเลยมีผลต่อการพิจารณารูปคดี ดังนี้

๑. กรณีที่จำเลยรับสารภาพ

ถ้าจำเลยปฏิญาณ คือรับสารภาพผิด สงฆ์พึงใคร่ครวญดูว่า คำปฏิญาณเป็นธรรมหรือไม่เป็นธรรม ถ้าถูกเรื่องถูกราว สมเหตุสมผล พึงรู้ว่าเป็นธรรม พึงให้จำเลยทำตามปฏิญาณนั้น

อนุวาทาธิกรณ์ที่ระงับในลักษณะอย่างนี้ ชื่อว่าระงับด้วย สมณะ ๒ คือ

- (๑) สัมมุขาวินัย ได้แก่ ระเบียบอันพึงทำในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัยในอธิการนี้พร้อมด้วยองค์ ๔ คือ สงฆ์ - สมมุขตา พร้อมหน้าสงฆ์, ธมฺมสมมุขตา พร้อมหน้าธรรม, วินยสมมุขตา พร้อมหน้าวินัย และ ปุคฺค - สมมุขตา พร้อมหน้าบุคคลคือใจทักและจำเลย)
- (๒) ปฏิญาณตกรณะ ได้แก่ ทำตามทีปฏิญาณ

๒. กรณีที่คำปฏิญญาของจำเลยฟังไม่ได้สนิท

ถ้าคำปฏิญญาของจำเลยฟังไม่ได้สนิทว่าเป็นไปตามนั้นจริง แต่ไม่มีคำพยานอื่นจะฟังฟังได้ดีกว่านี้ ก็ฟังให้ทำตามปฏิญญานั้น เหมือนกัน

๓. กรณีที่คำปฏิญญาของจำเลยไม่เป็นธรรม

ถ้าคำปฏิญญาของจำเลยไม่เป็นธรรม คือไม่ถูกเรื่องถูกราว ไม่สมเหตุสมผล หรือแบ่งรับแบ่งเอา แต่มีคำพยานหลักฐานอันเชื่อได้ว่า จำเลยทำผิดหนักกว่าที่รับสารภาพ ฟังปรับจำเลยตามคำพยานนั้นได้ ตามนัยแห่งอนียตสิกขาบท อนุวาทาธิกรณที่ระงับในลักษณะอย่างนี้ ชื่อว่าระงับด้วยสมณะ ๒ คือ สัมมุขานินยและตัสสปาปิยสิกา (ปรับโทษผู้ละเมิดที่ไม่รับสารภาพ)

๔. กรณีที่จำเลยปฏิเสธ

ถ้าจำเลยปฏิเสธ ผู้พิจารณาฟังซักถามใจทุกถึงเรื่องต่างๆ ที่จำเลยทำ ดังนี้

- (๑) ฟังซักถามถึงวิบัติ อาบัติ อัจฉมาจาร อันเนื่องมาจากเรื่องนั้น

- (๒) ฟังซักถามถึงรูปพรรณสัณฐานของผู้ทำ อิริยาบถ และอาการเมื่อกำลังทำ
- (๓) ฟังซักถามถึงกาลอันต่างโดยปี เดือน และเวลาที่ทำ
- (๔) ฟังซักถามถึงสถานที่และทิศที่ทำ โดยสมควรแก่เรื่องที่ผู้โจทก์ได้เห็นและได้ฟังมาเอง
- (๕) ฟังซักถามถึงชื่อผู้บอก คำบอก และเหตุให้บอก ประกอบกับเวลาและสถานที่บอก โดยสมควรแก่เรื่องที่โจทก์ว่ามีผู้บอก
- (๖) ฟังซักถามถึงอาการทำให้เกิดรังเกียจ(ข้อสงสัย)อันได้เห็นหรือได้ฟังประกอบกับลักษณะอันกล่าวแล้ว โดยสมควรแก่เรื่องที่โจทก์ตั้งรังเกียจ

ในกรณีที่จำเลยปฏิเสธนี้ สงฆ์พึงใคร่ควรวินิจฉัยค่ากล่าวหาของโจทก์ คำให้การของจำเลย และคำพยานของทั้ง ๒ ฝ่าย มีเกณฑ์ตัดสินดังนี้

- ถ้าเห็นว่า คำของโจทก์และคำพยานของโจทก์แตกต่างกัน ไม่ควรฟัง ฟังฟังตามปฏินญาของจำเลย และพึงยกฟ้องคดีของโจทก์เสีย
- ถ้าได้ความชัดเจนว่า โจทก์ฟ้องอภิกกรรมไม่มีมูล ฟังปรับภิกษุผู้โจทก์ด้วยอาบัติตามฐานะ(ตามสมควรแก่อาบัติ)
(อนุวาทาภิกกรรมที่ระงับในลักษณะนี้ ระงับด้วยสัมมุขาวินัยอย่างเดียว)

- ถ้าเห็นว่า คำของจำเลยและคำพยานของจำเลยแตกต่างกัน ไม่ควรฟัง ฟังปรับจำเลยตามคำกล่าวหาของโจทก์หรือตามฐานานุกรม ตามสมควรแก่คำของโจทก์ และคำพยานของโจทก์ว่าเป็นไปได้เพียงไร (อนุวาทาธิกรณ์ที่ระงับในลักษณะอย่างนี้ ชื่อว่าระงับด้วยสัมมุขานินัยและตัสสปาปิยสิกา)

คำพยานที่ควรรับฟังและไม่ควรรับฟัง

คำพยานที่ควรรับฟัง มี ๒ ลักษณะ คือ

๑. คำพยานที่เห็นสมกัน คือพยานเบิกความสมกัน สอดคล้องกัน โดยอาการ วัน เวลา สถานที่ และอื่นๆ ไม่มีข้อแตกต่างกันเลย คำพยานลักษณะนี้ ควรรับฟัง

๒. คำพยานที่เห็นเทียบกันได้ คือพยานเบิกความสมกัน สอดคล้องกันโดยเรื่องส่วนใหญ่ที่สำคัญ มีแตกต่างกันบ้างในเรื่องที่ไม่สำคัญนัก คำพยานลักษณะนี้ ก็ควรรับฟัง

คำพยานที่ไม่ควรรับฟัง มี ๒ ลักษณะ คือ

- ๑. คำพยานที่เห็นแย้งกันหรือขัดแย้งกัน คือคำพยานที่เบิกความไม่สมกันไม่สอดคล้องกันกับฝ่ายที่ตนเป็นพยาน เช่น พยานโจทก์เบิกความแตกต่างจากคำกล่าวหาของโจทก์ เมื่อถูกซักถามก็ตอบไปคนละอย่าง คำพยานลักษณะนี้ ไม่ควรรับฟัง

๒. คำพยานที่ฝ่าหมาก คือคำพยานที่สนับสนุนฝ่ายปฏิบัติ เช่น พยานจำเลยเบิกความสอดคล้องมาทางฝ่ายโจทก์ หรือพยานฝ่ายโจทก์เบิกความสอดคล้องมาทางฝ่ายจำเลย คำพยานลักษณะนี้ ไม่ควรรับฟัง

การทำความเห็นให้แจ้ง (ทฤษฎีวิภังค์)

ในกรณีที่ภิกษุผู้เข้าประชุมพิจารณาคดีบางรูป ไม่เห็นชอบด้วยคำวินิจฉัยที่สงฆ์รับรองแล้ว ท่านเปิดโอกาสให้แสดงความเห็นแย้งได้ เรียกว่า “**ทฤษฎีวิภังค์**” แปลว่า “ทำความเห็นให้แจ้ง” มีระเบียบปฏิบัติดังนี้

๑. ทำความเห็นให้แจ้ง ในอาบัติ
๒. ทำความเห็นให้แจ้ง ในอาบัติที่เป็นเทศนาคามินี
๓. ทำความเห็นให้แจ้ง ในอาบัติที่ยังไม่ได้แสดง
๔. ไม่ทำความเห็นให้แจ้ง พร้อมกัน ๔ รูป ๕ รูป
๕. ไม่ทำความเห็นให้แจ้ง ด้วยนึกในใจ
๖. ทำความเห็นให้แจ้ง ในสำนักสมานสังวาส
๗. ทำความเห็นให้แจ้ง ในสำนักแห่งผู้ตั้งอยู่ในสีมาเดียวกัน
๘. ทำความเห็นให้แจ้ง ในสำนักแห่งผู้เป็นปกติตตะ

การแสดงความเห็นแย้งนี้ มีได้ในกรณีทีอภิกขณ์ได้รับการวินิจฉัยโดยถือเอาตามความเห็นข้างมาก(เยภยยสิกา) ขณะที่ผู้ถูกปรับอาบัติยังไม่ได้แสดงอาบัติ เปิดโอกาสให้ผู้ไม่เห็นด้วยแสดงความเห็นแย้งได้ แต่ไม่ให้แสดงพร้อมกัน ๔ รูป ถึง ๕ รูป อันจะแสดงให้เห็นว่าสงฆ์ขัดแย้งกัน แต่ให้แสดงเป็นส่วนตัวแก่ภิกษุรูปหนึ่งผู้เข้าประชุมด้วย พูดด้วยน้ำเสียงปกติ แต่ไม่ใช่ลักษณะของการคัดค้านสงฆ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเห็นว่า ติกุฐฐาวิกัมมต่างจากปฏิกโกสนา เพราะปฏิกโกสนา ได้แก้กล่าวค้านจ้งๆ ส่วนติกุฐฐาวิกัมม เป็นแต่แสดงความเห็นส่วนตัวที่ไม่เห็นด้วย ไม่ได้ค้าน ลักษณะเช่นนี้จักกล่าวในสงฆ์ ดูไม่เป็นการเสียหาย

ตัสสปาปิยสิกาและตัสสปาปิยสิกากรรม

อนุวาทิกถรณ์บางอย่างระงับด้วยสมณะที่เรียกว่าตัสสปาปิย - สิกากรรม จึงควรทำความเข้าใจเรื่องนี้ให้ชัดเจน ในสมถขันธกะ แห่ง คัมภีร์จุลวรรค กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ ๒ นัย คือ

๑. กล่าวถึงตัสสปาปิยสิกา โดยสมถวิธี หมายถึงการปรับโทษจำเลยผู้ทำการละเมิดแล้วไม่รับสารภาพ โดยนัยนี้ ตัสสปาปิยสิกา แปลว่า กิริยาที่ทำด้วยความที่แห่งผู้นั้นเป็นผู้ลามก
๒. กล่าวถึงตัสสปาปิยสิกากรรม โดยนคคหวิธี หมายถึง การทำนคคหะเพิ่มโทษขึ้นอีกส่วนหนึ่งแก่จำเลย โดยนัยเช่นนี้ ตัสสปาปิยสิกากรรม แปลว่า กรรมอันเนื่องด้วยตัสสปาปิยสิกา

ตัสสปาปิยสิกากรรรม ไม่ใช่จะทำแก่จำเลยผู้ถูกปรับโทษด้วย ตัสสปาปิยสิกาทุกรูป ฟังทำเฉพาะแก่จำเลยผู้ถูกชกถึงอาบัติในท่ามกลางสงฆ์แล้ว ให้การกลับไปกลับมา ปฏิเสธแล้วกลับปฏิญญา ปฏิญญาแล้วกลับปฏิเสธ พุดกลบเกลื่อนข้อที่ถูกชก พุดมุสาซึ่งหน้า

การโจทเพื่อการไต่สวนคดี

ในการโจทและการไต่สวนคดี มีข้อปลีกย่อยที่ควรทำความเข้าใจ ดังนี้

- ถ้ามีอนุปลัมบันมาให้ปากคำว่า ได้เห็นภิกษุชื่อโน้น ทำการละเมิดอย่างนั้น ให้เรียกภิกษุนั้นมาไต่สวน ไม่ควรให้อนุปลัมบันเป็นโจทก์ เพราะไม่ได้มีสังฆาธรรมร่วมกัน ควรทำให้เป็นพยานในชั้นไต่สวนตามปฏิญญาของจำเลย ตามทางพิจารณาคดี แล้วปรับอาบัติจำเลยตามความผิด
- ในกรณีที่จำเลยมีโทษถึงนิคคหะ สงฆ์อาจแต่งตั้งบุคคล คือภิกษุรูปหนึ่งโจทในนามสงฆ์ก็ได้ แต่ถ้ามีโทษไม่ถึงนิคคหะ พิจารณาโดยการเรียกมาไต่สวนก็ได้ (วิธีนี้คล้ายกับของฝ่ายอาณาจักรที่มีการจัดเจ้าพนักงานไว้เป็นเจ้าหน้าที่ฟ้องคดี เรียกว่าพนักงานอัยการ หรืออัยการ)
- ถ้าจำเลยมีโทษถึงปาราชิก ฟังพิจารณาโดยฐานไต่สวนก็ได้ ตามนัยที่มีมาในอนนิตสิกขาบทที่ ๑ เพราะนาสนะไม่ต้องประกาศสงฆ์ด้วยกรรมวาจา
- ถ้าภิกษุผู้ซึ่งสงฆ์แต่งตั้งให้เป็นโจทก์ในนามสงฆ์ไม่เห็นฟ้องด้วยสงฆ์ เป็นหน้าที่ของสงฆ์ที่จะไต่สวนให้ได้หลักฐานก่อน

แล้ว เลือกลงแต่งตั้งภิกษุผู้เห็นร่วมด้วยรูปใหม่ แต่ถ้าไม่ได้
หลักฐาน ไม่ควรทำอธิกรณเรื่องนั้น

- สำหรับคดีที่มีผู้นอกสงฆ์ให้ถ้อยคำ สงฆ์จะแต่งตั้งภิกษุ
รูปหนึ่งให้เป็นโจทก์ในนามสงฆ์ก็ได้ แต่ต้องไต่สวนจำเลย
และพยานเพื่อหาหลักฐานให้ชัดเจนก่อน

การอุทธรณ์อธิกรณ

ถ้ามีผู้ไม่ชอบใจอธิกรณที่สงฆ์วินิจฉัยแล้ว สามารถอุทธรณ์
คำวินิจฉัยนั้นต่อสงฆ์อื่นได้หรือไม่ ในประเด็นนี้ มีหลักเกณฑ์พิจารณา
ดังนี้

- พิจารณาตามที่ปรากฏในสิกขาบทที่ ๓ แห่ง**สัปปาณ
วรรค ปาจิตตยกัณฑ์** ความว่า โจทก์ก็ดี จำเลยก็ดี สงฆ์
ก็ดี รู้อยู่ว่าอธิกรณนั้น สงฆ์หมุ่ นั้นวินิจฉัยเป็นธรรมแล้ว
ฟื้นขึ้นเพื่อวินิจฉัยใหม่ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ในกรณีนี้ไม่
สามารถอุทธรณ์ได้
- ถ้าเห็นว่าไม่เป็นธรรม ต้องการชำระใหม่ให้บริสุทธิ์ตาม
พระธรรมวินัย ฟื้นขึ้นวินิจฉัยใหม่ได้ ไม่เป็นอาบัติ ในกรณี
นี้ สามารถอุทธรณ์ได้

วิธีระงับอนุวาทาธิกรณ โดยไม่ต้องพิจารณา

มีกรณีพิเศษที่อนุวาทาธิกรณระงับได้ โดยไม่ต้องพิจารณา

๑. **จำเลยมีสติสมบูรณ์** คือเป็นพระอรหันต์ สงฆ์เห็นว่า ท่านไม่อยู่ในฐานะของจำเลยที่จะทำการละเมิดตั้งที่ผู้ โจทก์กล่าวหา สงฆ์จึงสวดกรรมวาจาประกาศความข้อนี้ ไว้ แล้วยกฟ้องคำโจทก์นั้นเสีย หลังจากนั้น แม้จะมีผู้อื่น โจทก์ท่านด้วยอาบัติเช่นนั้น ก็ไม่ต้องพิจารณา ให้อธิกรณ์ เป็นอันระงับด้วยสติวินัยทันที

สติวินัย แปลว่า วิธีระงับด้วยสติ วิธีนี้มีพุทธานุญาตให้ทำเป็นครั้งแรก ในคราวที่พระทัฬหฬาลบุตรถูก พระเมตตियและภุมมชกะใช้เมตตยาภิกษุณีโจทก์ท่านด้วย สิลวิบัติไม่มีมูล

๒. **จำเลยถูกโจทก์ด้วยเรื่องที่ทำใน คราวเป็นบ้ำ** ในกรณีนี้ แม้ จำเลยได้ทำจริง ก็ไม่เป็นอาบัติ ถ้ามีผู้โจทก์ไม่รู้จบ สงฆ์ปรารภนา จะกำหนดระยะเวลาที่จำเลยเป็น บ้ำไว้ เพื่อไม่ให้ใครยกเอาเรื่อง ที่ทำในระยะกาลนั้นขึ้นโจทก์ จึง สวดกรรมวาจาประกาศความข้อ นี้ไว้ แล้วยกฟ้องคำโจทก์นั้นเสีย หลังจากนั้น แม้จะมีผู้อื่นฟ้อง ด้วยเรื่องที่ทำในระยะกาลนั้นอีก

ก็ไม่ต้องพิจารณา ให้อธิกรณนั้นเป็นอันระงับด้วย
อมุพหวินัยทันที

อมุพหวินัย แปลว่า วินัยสำหรับผู้หายหลงแล้ว
(ปาฐะเดิมเรียกว่า มุพหวินัย แปลว่า วิธีระงับโดยฐาน
เป็นผู้หลงแล้ว) วิธีนี้มีพุทธานุญาตให้ทำเป็นครั้งแรก ใน
คราวที่คัคคภิกษุหายเป็นบ้าแล้ว ฤกภิกษุอื่นโจทด้วย
เรื่องที่ทำในคราวยังเป็นบ้า

ลักษณะให้อมุพหวินัยนั้น คือ ผู้ถูกโจทได้เคยเป็นบ้ามาแล้ว
นึกไม่ได้เลยว่าได้ต้องอาบัติอย่างนั้น และนึกได้เหมือนฝันหรือเป็นบ้า
ยังไม่หาย

อนุวาทาธิกรณ ก็เช่นเดียวกับวิวาทาธิกรณ คือเมื่อเกิดขึ้น
แล้ว ต้องรีบหาทางระงับทันที ไม่ควรปล่อยให้เนิ่นช้า เพราะจะเป็น
เหตุให้เสียศีลสามัญญตาและสังฆสามัคคี เป็นหนทางนำไปสู่นานา
สังวาส นานานิกาย ฉะนั้น เพื่อความดำรงมั่นแห่งพระศาสนา ทุกฝ่าย
ควรทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ คือภิกษุผู้เป็นประธานสงฆ์เมื่อ
อธิกรณเกิดขึ้นก็รีบชวนขวยหาทางระงับ ฝ่ายภิกษุผู้โจทก็พึงโจทด้วยความ
ปรารถนาดีเห็นแก่พระธรรมวินัยและเคารพฟังคำวินิจฉัยของ
สงฆ์ ไม่ถือมั่นตามความเห็นของตน ฝ่ายจำเลยพึงมีสมณสัญญาและ
เกรงกลัวอาชญาสงฆ์ให้การตรงไปตรงมา ไม่แก้ตัวด้วยคำเท็จ พึงเชื่อ
ฟังและปฏิบัติตามคำวินิจฉัยของสงฆ์ เมื่อทำหน้าที่ได้สมบูรณ์เช่นนี้
ก็จักส่งผลให้ถึงความเจริญงอกงามในพระธรรมวินัยสืบไป

กัณฑ์ที่ ๓๐

วิธีระงับอาบัติตาธิกธณ

อาบัติตาธิกธณ แปลว่า อธิกรรมคืออาบัติ หมายความว่า อาบัติ ทั้งหลายอันพระภิกษุต้องแล้ว จำจะต้องทำคืนคือระงับด้วยการแก้ไข ปลดเปลื้องออกจากอาบัติตามวิธีที่ได้ทรงบัญญัติไว้ มี ๒ ประเภท คือ

๑. **ลหุกาบัติ** อาบัติเบา ปลดเปลื้องระงับได้ด้วยการ แสดงอาบัติหรือปลงอาบัติ

๒. **ครุกาบัติ** อาบัติหนัก(สังฆาทิเสส) ปลดเปลื้องระงับได้ ด้วยการอยู่กรรม

การระงับอาบัติตาธิกธณ

อาบัติตาธิกธณ สามารถระงับได้ใน ๒ สถาน คือ

๑. **ระงับในสำนักบุคคล** ได้แก่การระงับลหุกาบัติทุกข้อ คืออุลลัจจัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ ทุพภาสิต สามารถระงับได้ในสำนักบุคคล โดยวิธีแสดงอาบัติที่ต่อนั้นแก่ภิกษุรูปหนึ่ง (วิธี แสดงอาบัติได้กล่าวไว้แล้วในกัณฑ์ ๒๑ ว่าด้วยวินัยกรรม วินัยมุข เล่ม ๒ นักรธรรมชั้นโท)

อาบัติตาธิกธณในอธิการนี้ สามารถระงับด้วยสัมมุขาวินัย และปฏิญญาตกรณะ

สัมมุขาวินัยพร้อมด้วยองค์ ๓ คือ

๑. ฌมมสัมมุขตา (ระงับพร้อมหน้าธรรม)
๒. วินยสัมมุขตา(ระงับพร้อมหน้าวินัย)
๓. ปุคฺคฺลสัมมุขตา (ระงับพร้อมหน้าบุคคล คือภิกษุผู้แสดงอาบัติและภิกษุผู้รับอยู่พร้อมกัน)

ส่วนปฏิญญาตถกณะนั้น ได้แก่การแสดงอาบัติ

๒. ระงับในสำนักสงฆ์ ได้แก่ การระงับครุกาบัติประเภทที่แก้ไขได้(สเทกัจฉา)คือสังฆาติเสส ที่ออกด้วยประพตฺติวุฏฐานวิธี และลหุกาบัติที่แสดงโดยติณวัตถารกวิธี(วิธีตัดสินอธิกรณ์เหมือนกลบด้วยหญ้าคือประนีประนอมคูปิพาท)

อาบัติตถกณวินัยกัณฐ์นี้ จักแสดงเฉพาะที่ระงับในสำนักสงฆ์เท่านั้น

วิธีระงับครุกาบัติ

ครุกาบัติ ในที่นี้ หมายถึงอาบัติสังฆาติเสส ภิกษุทำผิดแล้วต้องการเปลื้องตนออกจากอาบัติ ต้องประพตฺติวัตรที่เรียกว่า **วุฏฐานวิธี** แปลว่า ระเบียบวิธีเครื่องออกจากอาบัติ มีขั้นตอนดังนี้

๑. **ปริวาส** อนุญาตให้ครบวันที่ปกปิดอาบัติไว้ (ถ้าไม่ได้ปกปิดสามารถนับราตรีได้เลย)
๒. **มานัต** นับราตรี คือประพตฺติวัตรชื่อมานัตครบ ๖ ราตรี
๓. **อัพภาน** สวดระงับอาบัติเพื่อเรียกเข้าห่ม (ต้องใช้สงฆ์วิสติวรรค ๒๐ รูปขึ้นไป)
๔. **ปฏิกัสนา** กิริยาที่ชักเข้าหาอาบัติเดิม